https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Jumanova Xurriyatxon Sultonmurodovna
Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi
“ Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrasi”o‘qituvchisi
E-mail: xurriyatxonjumanova@gmail.com
+99894-366-44-99

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA YOSHLARNING ILMIY TADQIQOT FAOLIYATI

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida yoshlarning ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish va rag‘batlantirishning nazariy-uslubiy asoslari, ta’lim-tarbiya jarayoniga tadqiqotga yo‘naltirilgan yondashuvlarni izchil joriy etish mexanizmlari hamda talabalarning tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha kompleks model taklif etiladi. Maqolada akademik halollik, tadqiqot etikasi, mentorship, talabalar portfoliosi va yuqori ta’sirli o‘quv amaliyotlari kabi masalalar bo‘yicha amaliy takliflar ham beriladi.

Kalit so‘zlar

talabalar tadqiqoti, tadqiqotga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiya, akademik halollik, mentorship, portfolio, baholash rubrikasi, ochiq fan.

Аннотатsiя

В статье раскрываются теоретико-методические основы организатsии и стимулирования исследовательской деятельности молодежи в высших учебных заведениях, предлагается комплексная модель формирования исследовательских компетенций студентов и интегратsии исследовательского подхода в образовательный процесс. Поддерживая идеи взаимосвязи обучения и исследования, автор обосновывает необходимость поэтапных и критериально выверенных изменений в локальном контексте.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Ключевые слова

студенческое исследование, исследовательски-ориентированное обучение, компетенции, академическая честность, наставничество, портфолио, рубрика оценивания, открытая наука.

Abstract

This article examines the pedagogical foundations and practical mechanisms for organizing and incentivizing students' research activity in higher education institutions. It proposes a competency-based, five-stage research-integrated instructional model, details assessment criteria and rubrics, and addresses research ethics and academic integrity. Supporting the scholarship that links teaching and research, the article argues for phased, criterion-referenced implementation adapted to local contexts.

Keywords

student research, research-oriented teaching, competency, academic integrity, mentorship, portfolio, assessment rubric, open science.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

KIRISH: Jahon ta’lim makonida innovatsion iqtisodiyot talablari, raqamli transformatsiya va tez o‘zgarayotgan mehnat bozori sharoitida yoshlarning tadqiqotchilik salohiyatini erta shakllantirish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarni mustaqil izlanishga yo‘naltirish, ilmiy fikrlash va dalil-isbot madaniyatini singdirish bilimlar uzatishning an’anaviy modelini kompetensiyalarga asoslangan, “o‘quvchi – tadqiqotchi” paradigmasiga yaqinlashtiradi. Ilmiy tadqiqot faoliyatini ta’lim-tarbiya jarayonining markaziy elementi sifatida ko‘rish g‘oyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda keng qo‘llab-quvvatlanadi: oliy ta’limda o‘qitish va tadqiqot o‘zaro kesishuvchi, bir-birini mazmunan boyituvchi jarayonlar sifatida talqin etiladi [1], [6]. Bunda yoshlarning ilmiy tadqiqot faoliyati nafaqat ilmiy loyihalar va laboratoriyalarda ishtirok etish bilan cheklanmaydi, balki har bir fan va modul doirasida savol berish, dalil to‘plash, tahlil qilish, xulosa chiqarish, natijani muloqotga chiqarish kabi jarayonlarni qamrab oladi [2], [3].

Shu bilan birga, amaliyotda qator muammolar saqlanib qolmoqda: o‘quv rejalarda tadqiqotga ajratilgan vaqtning cheklanganligi, akademik rahbarlik quvvatining yetarli emasligi, baholashning natijadan ko‘ra jarayonni ham qamrab olmasligi, akademik halollik va tadqiqot etikasi madaniyatining yetarlicha shakllanmaganligi, inklyuzivlik va teng imkoniyatlar to‘liq ta’minlanmagan hollar. Mazkur maqola ushbu muammolarga tizimli yondashuv taklif qiladi: kompetensiyalarga asoslangan modellashtirish, “yuqori ta’sirli o‘quv amaliyotlari”dan foydalanish, mentorship tizimini rivojlantirish, tadqiqotga yo‘naltirilgan baholash me’yorlarini ishlab chiqish va raqamli vositalarni integratsiyalash.

Tadqiqotning maqsadi – oliy ta’lim muassasalarida yoshlarning ilmiy tadqiqot faoliyatini samarali tashkil etish uchun bosqichma-bosqich pedagogik model va amaliy qo‘llanmalar ishlab chiqish, uning didaktik, tashkiliy va etik asoslarini asoslash. Tadqiqot savollari: 1) talaba-tadqiqotchining asosiy kompetensiya va indikatorlari qanday namoyon bo‘ladi? 2) o‘quv rejalarda

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

tadqiqotga yo‘naltirilgan faoliyatlar qanday integratsiya qilinadi? 3) baholash va akademik halollikni qanday kafolatlash mumkin? 4) mentorship, resurslar va inklyuzivlik omillari qay tarzda tizimlashtiriladi?

METODLAR: Tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat: 1) ilmiy adabiyotlar tahlili: oliy ta’limda tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish, talabalar tadqiqoti, mentorship, baholash va akademik halollik bo‘yicha fundamental va amaliy manbalar kontent-tahlili [1]–[9]; 2) normativ-uslubiy hujjatlar tahlili: o‘quv reja, fan dasturlari, malaka talablari va tasdiqlangan uslubiy ko‘rsatmalar mazmunida tadqiqot faoliyatining aks etish darajasi ko‘rib chiqildi; 3) kompetensiyalarga asoslangan modellashtirish: talaba-tadqiqotchi profili (bilim, ko‘nikma, qadriyatlar), indikatorlar va bosqichlar bo‘yicha tarkibiy model ishlab chiqildi; 4) amaliyotga yo‘naltirilgan dizayn fikrlash: loyiha va kurs ishi, “inqiroz nuqtasi” tahlili, jamoaviy inquiry va “tadqiqot studiyasi” kabi formatlar uchun didaktik ssenariylar yaratildi; 5) baholash vositalarini konstruktorlash: rubrikalar, chek-listlar, self-peer assessment shakllari, akademik halollik bo‘yicha deklaratsiyalar namunasi.

Metodik yondashuvlar ijtimoiy-konstruktivistik qarashlar (yoshlarning kognitiv rivojlanishi, kollaborativ o‘rganish), tajribaga asoslangan o‘rganish va faol o‘qitish nazariyalari bilan hamohang ishlab chiqildi [4], [5], [8]. Tadqiqotda miqdoriy ma’lumotlar yig‘ilmagan, natijalar nazariy-amaliy model va qo‘llanmalar sifatida bayon etilgan.

NATIJALAR Talaba-tadqiqotchi kompetensiyalari va indikatorlari. Ishlab chiqilgan profilga ko‘ra, asosiy kompetensiyalar quyidagilar: a) savol qo‘yish va muammoni operatsionallashtirish; b) dalil to‘plash: manba tanlash, ma’lumot yig‘ish, etikaga rioya qilish; v) tahlil va interpretatsiya: sifat va miqdoriy usullardan o‘rinli foydalanish; g) ilmiy yozish va muloqot: qisqa annotatsiya, maqola, poster, taqdimot; d) refleksiya va o‘z-o‘zini baholash; ye) jamoaviy ish va loyiha menejmenti. Har bir kompetensiya uchun indikatorlar darajalari (boshlang‘ich—rivojlanayotgan—mustaqil) va namunaviy ko‘rsatkichlar berish

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

mumkin: masalan, “manba tanlash”da boshlang‘ich darajada kamida uchta akademik manbaga tayanish; mustaqil darajada manbalarni tanqidiy taqqoslash va manbalar sifatini asoslash [3], [7].

Besh bosqichli o‘quv-tadqiqot dizayni. Taklif etilayotgan dizayn quyidagi bosqichlardan iborat:

- Yo‘naltirish (Orientation): fan/modulning birinchi haftalarida tadqiqot savollari tipologiyasi, manba topish, plagiatdan saqlanish bo‘yicha ustaxona; mini-inqiroz keyslarida savol qo‘yish mashqlari.

- Dizayn (Design): tadqiqot savoli va maqsadi, qisqa adabiyot sharhi, metod tanlash; etika chek-listini to‘ldirish; mentorship rejasi.

- Amalga oshirish (Inquiry in action): ma’lumot yig‘ish/tayyor ma’lumotlardan foydalanish; laboratoriya/sahro yoki kontent-tahlil; ish jurnalini yuritish.

- Namoyish (Showcase): poster sessiya, lightning talk yoki blog-post; auditoriyada savol-javob; jamoat oldida natijalarni tushuntirish.

- Refleksiya (Reflection): natija va jarayon xulosalari; individual refleksiv esse; kelgusi qadamlar va qayta dizayn.

Bu dizayn “yuqori ta’sirli o‘quv amaliyotlari”ning bir qator elementlarini birlashtiradi: seminarlar, jamoaviy o‘rganish, talabalar tadqiqoti va yechimga qaratilgan loyihalar [3].

Fanlar kesimida integratsiya. Tadqiqotni faqat bitiruv malakaviy ishiga bog‘lab qo‘ymasdan, barcha bosqichlarda integratsiya qilish taklif etiladi:

- 1-bosqich: “Kirish tadqiqoti” modullari – savol qo‘yish, manba topish, aniq va oddiy tahlil; mini-proektlar.

- 2-bosqich: fanga xos metodlar – laboratoriya protokoli, sotsiologik savolnoma, kontent-tahlil, dizayn fikrlash.

- 3-bosqich: sohaviy inquiry – mijoz yoki amaliy sherik bilan keys; amaliyot davrida tadqiqot jurnali.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

- 4-bosqich: samarali natija – maqola loyihasi, ochiq repozitoriyda ma’lumotlar to‘plami, tajriba paketlari.

4. Baholash va rubrikalar. Jarayon va natijani qamrab oluvchi rubrikalar ishlab chiqildi: a) savolning aniqligi va dolzarbligi; b) metod tanlovining asoslanganligi; v) ma’lumotning ishonchliligi va etika; g) tahlil chuqurligi; d) yozish va muloqot sifat; ye) refleksivlik. Har bir mezon 0–3 ballik shkalada baholanishi, self-peer assessment bilan birga qo‘llanilishi mumkin [7], [9]. Akademik halollikni ta’minlash uchun: plagiatga qarshi deklaratsiya, manba keltirish standarti, qaysi ishlar jamoaviy, qaysi qismi individual ekani oldindan aniqlanadi [9].

5. Mentorship va akademik rahbarlik. Samarali mentorship quyidagi tamoyillarga tayanadi: a) maqsad va kutishlarning aniqlashtirilishi; b) muntazam qaytar aloqa; v) salohiyatga mos vazifalar; g) refleksiya va professional identifikatsiyani qo‘llab-quvvatlash [6]. Bunda “o‘qituvchi—tadqiqotchi” rolini mustahkamlash, mentorship bo‘yicha qisqa treninglar, hamkorlikda qo‘llanma va chek-listlar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

6. Raqamli vositalar va ochiq fan. Tadqiqot jarayonini shaffof va qayta tikilanadigan qilish uchun laboratoriya jurnallari, ma’lumotlar boshqaruvi rejasi, repozitoriylardan foydalanish; natijalarni poster va bloglar orqali ommalashtirish; ma’lumotlarni anonimlashtirish va etik ruxsatnomalarga rioya qilish tartiblari kiritiladi [4], [5].

7. Ta’limda faol yondashuvlar. Loyihaga asoslangan, inquiry-based va faol o‘qitish usullarini muntazam qo‘llash talabalar faol ishtirokini oshiradi, tadqiqot ko‘nikmalarini mustahkamlaydi [8]. Masalan, semestr mobaynida ketma-ket uch mini-tadqiqot orqali kompetensiyalar bosqichma-bosqich shakllantiriladi.

MUHOKAMA: Talabalar tadqiqotini tizimli tashkil etish ta’lim sifatini oshirish, innovatsion fikrlashni rivojlantirish va ishlab chiqarish/xizmat ko‘rsatish sohalari bilan universitet o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, amaliyotda ikki yo‘nalishda to‘siqlar uchraydi: institutsional

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

(rechalashtirish, resurslar, rahbarlik, baholash siyosati) va pedagogik (metodik quvvat, etika, inklyuzivlik). Buyuk tajribaga ega tadqiqotchilar ta'kidlaydilarki, "o'qitish va tadqiqot qarshitomon qutblar emas, balki kesishuvchi va bir-birini boyituvchi faoliyatlardir" [1]. Muallif sifatida bu fikrni qo'llab-quvvatlayman: ta'lim jarayonini tadqiqot bilan bog'lash talabalarda tahliliy fikrlashni kuchaytiradi, o'qituvchining o'z tadqiqot amaliyotidan ilhomlangan holda dars mazmunini boyitishiga zamin yaratadi. Biroq shunga qo'shimcha tarzda ta'kidlash joizki, bu uzviylik faqatgina "tashabbuskor o'qituvchi" darajasida emas, balki fakultet va universitet siyosatlarida, resurs taqsimotida, baholash va kadrlar rivojlantirishda mustahkamlansa, barqaror natija beradi [6], [9].

Rahbarlik va mentorship. Talabalar soni ortib borgan sharoitda mentorship quvvati cheklanishi mumkin. Shuning uchun bir necha format taklif etiladi: a) "piramidal mentorship" — katta kurs magistrantlari yoki ilmiy ishlaydigan talabalar kichik kurslarga ko-mentor bo'ladi; b) "ko'plik mentorship" — bir loyihaga fanlararo ikki rahbar birgalikda maslahat beradi; v) "ustaxona kuni" — haftalik birlashgan sessiyalarda umumiy masalalarga yechim izlanadi. Bu formatlar mentorship sifatini saqlagan holda quvvatni kengaytiradi [6].

Inklyuzivlik va teng imkoniyatlar. Tadqiqot imkoniyatlari barcha talabalar uchun ochiq bo'lishi kerak: qizlar va o'g'il bolalar, turli ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishga ega talabalar, nogironligi bo'lganlar. Bunda adaptiv topshiriqlar, ochiq repozitoriylardan foydalanish, laboratoriya infratuzilmasini universal dizayn tamoyillari asosida tashkil etish, onlayn formatlarda ishtirok etish imkoniyatlari muhim. Shuningdek, grant va stipendiyalar haqidagi ma'lumotga teng kirish chuqur ahamiyatga ega. Akademik halollik va etika. Tadqiqot etikasi (rozilik, maxfiylik, xavfsizlik) va plagiatdan holi yozish madaniyati talabalar tadqiqotining asosiy ustuni sanaladi. Sillabus darajasida etika chek-listlari, plagiatni profilaktika qilish bo'yicha maslahatlar, manba keltirish me'yorlari aniq yozilishi, har bir topshiriqka akademik halollik deklaratsiyasi biriktirilishi lozim [9]. Buni faqat nazorat emas, balki ma'lumotli qo'llab-quvvatlash deb tushunish samarali: bitta

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

semestrda ikki marta etik ustaxona o‘tkazish, real-life keyslar muhokamasi yordam beradi. Raqamli madaniyat va ochiq fan. Talabalarga ma’lumotlar bilan ishlash madaniyatini o‘rgatish muhim: fayl versiya nazorati, metama’lumot, ma’lumotlar tozalash, qayta ishlatish litsenziyalari. Laboratoriya jurnali elektron formatda yuritilishi, qayta tikilanadigan tahlil ssenariylari ishlab chiqilishi tavsiya etiladi [4], [5]. Ochiq natijalar — posterlar, qisqa data note, repozitoriyda kod/shablonlar — talabalar portfoliosini kuchaytiradi va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Faol o‘qitish va tajribaga asoslangan o‘rganish. Faol o‘qitishning samarasi katta korpus tadqiqotlari bilan tasdiqlangan: talabalarni faol ishtirokchiga aylantirish, jamoaviy ish, savolga asoslangan faoliyat natijalarni yaxshilaydi [8]. Tajribaga asoslangan o‘rganish sikllari orqali (tajriba—refleksiya—konseptuallash—sinov) talabalar tadqiqot kompetensiyalarini mustahkamlaydi [5]. Institutsional barqarorlik. Taklif etilgan modelning barqarorligi uchun uch omil hal qiluvchidir: 1) rejalashtirish va hisobdorlik: o‘quv rejalarda tadqiqot outcome va indikatorlarini belgilash; 2) qo‘llab-quvvatlash va resurslar: ustaxonalar, mikrograntlar, studiyalar, laboratoriya vaqtlari; 3) e’tirof: mentorship va tadqiqot integratsiyasiga qaratilgan pedagogik mehnat bahosini kadrlar siyosatida inobatga olish [3], [6], [9]. Bu omillar mavjud bo‘lsa, talabalar tadqiqoti “epizodik loyiha” emas, “unversaning ish uslubi”ga aylanadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR: Maqolada oliy ta’lim muassasalarida yoshlarning ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish uchun bosqichma-bosqich, kompetensiyalarga asoslangan model taqdim etildi. U quyidagi ustunliklarni beradi: 1) talaba-tadqiqotchi kompetensiyalarini tizimli shakllantirish; 2) fanlar kesimida tadqiqot faoliyatini integratsiyalash; 3) natijadan tashqari jarayonni ham baholaydigan, akademik halollikni quvvatlovchi mexanizmlar; 4) mentorship va raqamli vositalar orqali keng qamrovli qo‘llab-quvvatlash. Quyidagi amaliy tavsiyalar berildi:

- Har bir bakalavr yo‘nalishida 1-kursdan “Kirish tadqiqoti” modulini joriy etish; fan dasturlarida inquiry-activitylar ulushini kamida 30%ga yetkazish.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

- Talaba-tadqiqotchi kompetensiyalari uchun universal rubrika va indikatorlar paketini fakultet darajasida tasdiqlash; self-peer assessment amaliyotini joriy etish.

- Akademik halollik siyosatida profilaktik yo‘l-yo‘riq (chek-listlar, ustaxonalar, deklaratsiyalar) va texnik qo‘llab-quvvatlash (plagiatni aniqlash vositalari)ni birlashtirish.

- Mentorship quvvatini oshirish: piramidal va ko‘plik mentorship formatlari; o‘qituvchilar uchun mentorship bo‘yicha qisqa kurslar.

- Ochiq fan infratuzilmasi: laboratoriya jurnallari, ma’lumotlar boshqaruvi rejalari va repozitoriylardan foydalanishni tizimlashtirish.

- Talabalar portfoliosini majburiy tartibda shakllantirish: tadqiqot annotatsiyalari, posterlar, ma’lumot to‘plamlari va refleksiv esseler biriktirilgan holda.

- Fakultet va universitet darajasida talabalar tadqiqoti uchun mikrograntlar va “tadqiqot studiyalari”ni tashkil etish.

Shu tarzda, ta’lim va tadqiqotning uzviylashgan modeli yoshlarning ilmiy salohiyatini ochib berish, kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlash va mamlakat taraqqiyoti uchun zarur bo‘lgan innovatsion fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Yoshlarning ilmiy tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda aniq indikatorlar, adolatli baholash va mustahkam mentorship tizimi eng ishonchli garov hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Boyer, E. L. Scholarship Reconsidered: Priorities of the Professoriate. Princeton, NJ: The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, 1990. — 147 б.

2. Healey, M.; Jenkins, A. Developing Undergraduate Research and Inquiry. York: Higher Education Academy, 2009. — 152 б.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

3. Kuh, G. D. High-Impact Educational Practices: What They Are, Who Has Access to Them, and Why They Matter. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, 2008. — 26 б.

4. Creswell, J. W. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. 4th ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2014. — 342 б.

5. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. — 256 б.

6. Brew, A. Research and Teaching: Beyond the Divide. New York: Palgrave Macmillan, 2006. — 208 б.

7. Biggs, J.; Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Maidenhead: Open University Press / McGraw-Hill Education, 2011. — 389 б.

8. Prince, M. Does Active Learning Work? A Review of the Research. Journal of Engineering Education, 2004, 93(3): 223–231. — 9 б.

9. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 176 б.